
Göran Brulin & Tommy Nilsson: Läran om arbetets ekonomi

Rabén prisma, Stockholm, 1997

I en uppmärksammad tidig bok om rationell arbetsledning (Engblom 1922) konstaterades att antalet utländska arbeten i denna viktiga fråga var närmast oräkneligt till skillnad från den svenska litteraturen i ämnet som var mager. Författaren beklagade detta eftersom "den rationella arbetsledningen vädjar till alla samhällsklasser". Han fann det angeläget att nå en bredare publik. Frågan var för viktig för att stanna hos experterna. Orden återkommer i minnet när man läser Göran Brulins och Tommy Nilssons nya bok *Läran om arbetets ekonomi*. Den vill nå en bred publik. De anser att det föreligger ett behov av en "eklektisk" lärobok (s 9) om arbetets ekonomi, en sammanställning som lämnar underlag för självtänkande.

Arbetsekonomi definieras som kunskapen om hur man ekonomiserar med arbete. För att effektivt kunna organisera arbetet inom varu- och tjänsteproduktionen krävs arbetsorganisation och system för uppföljning och återföring av produktionsresultaten samt en understödande lönesättning. Genom att för hårt och för länge ha bundits till taylorismen har läran om arbetets ekonomi fått ett dåligt rykte. Nu föreligger emellertid nya marknadsmässiga, tekniska och organisatoriska förutsättningar för en arbetsekonomisk renässans, menar författarna, och det är den sortens exempel som belyses i boken. Att intresset är stort framgår av att detta är den andra omarbetade och utvidgade upplagan på kort tid. Den första kom 1995.

I 1920-talets internationella litteratur dominerade de amerikanska erfarenheterna.

Detta är även fallet 75 år senare. Och ordningsföljden är fortfarande densamma: först kommer de praktiska erfarenheterna och därefter, i den mån det går att teoretisera, de vetenskapliga teorierna och tolkningarna. Dessa är sektoriserade och tidspräglade. De teoretiska modellerna utgår från ekonomiska, tekniska, sociologiska koncept. Det finns idag ingen genomarbetad övergripande vetenskaplig teori.

Läsaren kan påminna sig att masstillverkningens bibel blev USA-ingenjörens F W Taylors "Facts and Arguments on the Principles of Scientific Management", som kom år 1911. Den hade föregåtts av flera praktiska arbeten, främst av Taylor, som började med hans "Notes on Belting" (remdrift) 1895 och som snabbt följdes av hans standardisering av skärverktyg. De snabbstålsverktyg Taylor började utveckla vid Bethlehem Steel 1898 skapade den örmögenhet han behövde för att ägna resten av sitt liv åt det han kallade rationell arbetsledning. Han dog 1915. Med sitt system ville han inte bara öka produktionen utan även "åstadkomma bättre förhållanden mellan arbetsgivare och arbetare och om möjligt omöjliggöra strid mellan dessa parter". Av sin omgivning betraktades han som den fyrkantigt envise vetenskapsmannen som aldrig lät sig vägledas av annat än verifierbara fakta. Han var ingen känslomänniska.

Nya produktionsmål

Efter andra världskriget började i snabbt ökande utsträckning masstillverkning att er-

sättas av kundstyrd produktion där kunden bestämde både utformning och kvalitet. Detta påverkade marknadsförutsättningar, teknikutveckling, lönebild. Författarna beskriver två huvudtyper av förändringsstrategier som i mångt och mycket stått i motsättning till varann: den programmatiska har varit expertledd och starkt influerad av taylorism och byråkrati; den deltagande strategien har byggt på att alla är medansvariga.

Den snabba globaliseringen under 1990-talet har inneburit att det inte längre rör sig om någon antingen-eller strategi utan om många situationspräglade strategier som hela tiden måste anpassas till nya förutsättningar. Den som söker de bästa förebilderna måste därför gå ut på den globala marknaden. De flesta har sitt ursprung i näringslivet och det är där aktörernas förändrade roller, särskilt hos arbetsgivare och fack, syns tydligast. Flexibla produktionssystem ökar nu den regionala och lokala utvecklingsdynamiken över hela världen. Nya utvecklingsregioner växer fram som geografiska öar särskilt i de nya industriländerna. De utvecklas olika och behöver inte ha nära förbindelse med varann. Sådana återfinns i exempelvis Irland, Mexico och Kina. I Sverige är det endast en region, Gnosjö, som närmar sig författarnas globala definition. Där regisseras utvecklingsprocesserna organiskt i ett regionalt nätverk.

Irland nämns som exempel på att även staten kan initiera utvecklingsprocesser. Här kunde författarna ha varit utförligare. På dagstidningarnas ekonomisidor är Irland just nu ett kärt objekt. På 1980-talet var Irland ett isolerat, fattigt land: 1980 var levnadsstandarden 60 procent av EU-genomsnittet. För att få jobb måste man emigrera. I slutet av 1980-talet insåg regeringen bl a att det var fel att låna till offentlig konsum-

tion. Det ledde till en radikal omställning av den ekonomiska politiken. Regeringens kontrakt med arbetsgivare, fack och jordbrukare gjorde det möjligt att sänka skatter och offentliga utgifter och hålla tillbaka lönelysten. EUs strukturfonder användes för att skapa tillväxt. När företagsbeskattningen sänktes till 10 procent fick man ett inflöde av utländska investerare främst inom högteknologin. Irland satsade även stort på högre utbildning. I förhållande till folkmängden utexamineras nu dubbelt så många som i Sverige i åldern 25–34 år från de naturvetenskapliga högskolorna.

Irland är idag världens tredje största tillverkare av datorprogram. De stora japanska och amerikanska datorjättarna har etablerat sig i Irland: IBM, Microsoft, Apple, Intel, Fujitsu, Dell och andra. Här återfinns tjugo av världens största kemiföretag. En rad andra högteknologiska företag söker sig hit och det ökar sysselsättning och levnadsstandard. Tillväxttakten är 5–6 procent per år, sysselsättningen har ökat med 26 procent på tio år. Inflationen har minskat från 15 till 1,5 procent, statsskulden har sänkts, budgetunderskottet har minskat från 6 till 1,4 procent av BNP. Tillväxten är ännu snabbar inom flera andra regioner i världen, exempelvis i Mexiko och Kina, men där är inte staten pådrivande.

Förebilder på gott och ont

Nu hårdbevakas alla tillväxtregioner av massmedia. Företag uppstår och går under men även de misslyckade ger erfarenheter. IT sprider kunskaper. Arbetsorganisatoriskt står fyra amerikanska förebilder i förgrunden: Lean (resurseffektiv) Production; TQM (Total Quality Management, totalt kvalitetsarbete); TBM (Time Based Management, tidsstyrning); BPR (Business Process

Reengineering, ingenjörpräglade organisationsförändringar). Samtliga bygger på en övergång från funktionstänkande till en flödesorganisation som förutsätter kunskaper och engagemang hos varje anställd. Men det rör sig inte längre om renodlade modeller utan om olika blandlösningar som sammanfattas under det vidsträckta begreppet integrerade, flexibla produktionssystem för både varor och tjänster. Författarnas iakttagelser bestyrks i en ström av nya böcker. Ett exempel på nytt produktionssystem är Dynamisk Produktutveckling (Dynamic Product Development) som kan ytterligare minska utvecklingstiden med 50 procent från den första T-50 nivån. Små välorganiserade interdisciplinära team vidareutvecklar gamla produkter och tar fram nya under beaktande av miljökrav och kretslopp (Ottosson 1997). Även om kvalitetsrörelserna har sitt ursprung i 1950-talets Japan är det USA som dominerar beskrivningarna. Torsten Björkman (1997) konstaterar att det för tio år sedan inte fanns några amerikanska managementkonsulter på den svenska tio-i-topplistan; nu är åtta av tio amerikanska. De organisationsmodeller som globalt dominerar är alla amerikanska: "Vad Paris är för klädmotet, Hollywood för filmen och New York för bokförlagen är Boston för världens organisationsmodeller" (s 76).

Eftersläpningen i Sverige är emellertid påtaglig. I en undersökning från början av 1990-talet (Jan Ch Karlsson 1992) befanns det att flexibla arbetsorganisationer i global mening knappast existerade i Sverige. Brulin och Nilsson finner att sociotekniken trots all publicitet (Gustavsen 1992) aldrig blev ett reellt alternativ i praktiken. Den nordiska varianten har velat se individens trygghet garanterad av samhället. I de flexibla organisationssystemen är det dynami-

ken som är trygghetsskapande: dynamiska företag överlever, stagnerade går under. Den forna tryggheten i det bestående har övergått i otrygghet. Assar Lindbeck (1997) säger i en nyutkommen bok att drömmen om den statiska tryggheten är en av orsakerna till att Sverige fallit så brant inom OECD-länderna. Han rör sig emellertid i ett värderingsfält fyllt av starka känslor.

Om den svenska litteraturen om arbetsorganisation var mager 1922 kan detta knappast sägas vara fallet idag. Nu är den rikhaltig men osovrad. För den som på egen hand vill skaffa sig en uppfattning om de olika arbetsorganisatoriska verktygens användbarhet i det enskilda fallet är emellertid Brulins och Nilssons bok en god följeslagare. Den beskriver på kortast möjliga sätt tillgängliga modeller och termer, både gamla och nya. Språket är enkelt, det finns inte en enda formel i boken. I en värld av ständiga förändringar är det inte längre möjligt att bedöma livslängden för en organisatorisk modell. Vilken status den eftersläpande arbetsekonomiska forskningen kan räkna med i framtiden avstår författarna från att spekulera i, och däri gör de rätt. Förnyelsen av mätmetoderna är där det kritiska uppdraget.

Boken avslutas med att en kvinnlig anställd vid SKF i Katrineholm livaktigt får berätta om sina erfarenheter av förändringsarbetet. Trots alla modeord befinner sig arbetsledningen på långt avstånd. Striden mot arbetsgivaren är fortfarande en levande angelägenhet för facket; arbetarägda företag är framtidsvisionen. Det är en tankeväckande nostalgisk kontrast.

Gideon Gerhardsson
Föreningen Teknisk FHV

Referenser

- Björkman, T (1997) "Management" en mode-industri. I Sandberg, Å (red) (1997) *Ledning för Alla?* SNS Förlag, Stockholm.
- Engblom, A (1922) *Industriell Organisation*. Natur och Kultur, Stockholm.
- Gustavsen, B (1992) *Dialogue and Development*. Van Gorcum, Assen/Maastricht, Netherlands, Arbetslivscentrum, Stockholm.
- Karlsson, J Ch (1992) Flexibilitet i Praktiken. I Sandberg, Å (red) (1997) *Ledning för Alla?* SNS Förlag, Stockholm.
- Lindbeck, A (1997) *The Swedish Experiment*. SNS Förlag, Stockholm.
- Ottosson, S (1997) *Dynamisk Produktutveckling '97*. Termic AB, Floda.